

MÜSLÜMAN TARİHÇİLERİN KURGUSAL TARİH ANLATIMI: DİNEVERİ’NİN AHBÂRU’T-TIVÂL ÖRNEĞİ

Fictional History Expression of Muslim Historians: The Example of Ahbâr al Tıvâl of Dineverî

Feyza Betül KÖSE¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 26.10.2020
Kabul Tarihi : 06.04.2021
Yayın Tarihi : 22.06.2021

Özet

İslâm Tarihi'nin temel malzemesi, rivâyetler başta olmak üzere vesikalar ve kalıntılardır. Bu malzemelerin eksikliği durumunda anlatı içerisinde kronolojik devamlılık, tematik bütünlük veya neden-sonuç ilişkilerinde kırılmalar oluşmaktadır. Tarihçiler ise anlatımda bütünlüğü sağlamayı amaçlamakta, malzemesinin bulunmadığı durumlarda herhangi bir boşluk oluşmaması için kurgusal anlatıma yönelerek tarih kurguları imâl etmektedirler. Her ne kadar tarihte olanı, olduğu gibi ifade edemese de tarih kurguları, tarihin o şekilde de olabileceğine dair bir fikir vermektedir. Bu tür kurgular; şekil, amaç ve tarih değeri bakımından mevzû haberlerden ayrılmaktadır. Tarih kurguları, klasik dönem Müslüman tarihçilerinin tümünün eserlerinde belirli oranda mevcuttur. Bu dönemin İslâm Tarihi eserlerindeki kurgusal anlatım konusunda, 282/895 tarihinde vefât eden İranlı tarihçi Dineverî'nin Ahbârü't-Tıvâl adlı eseri üzerinde özel olarak durulmalıdır. Dineverî, İran tarihini merkeze alarak telif ettiği eserinde kurgusal anlatıma, diğer İslâm Tarihi eserlerinden çok daha fazla başvurmuştur. Eserde hâdiseler, şahıslar ve ayrıntı kurguları yoğun olarak yer almıştır. Kaynak zikrine önem vermeyen müellifin bu kurguların, kurgulayanını mı yoksa aktaranını mı olduğunu kesin bir şekilde tespit etmek ise mümkün değildir. Müellifin tarih kurgularının önemli bir özelliği de edebî usûlle kaleme alınmış olmasıdır. Canlı aktarım, iç monologlar, psikolojik tahliller, metinlerarasılık, lirik anlatım, ulaşılmaması mümkün olmayan bilgilerin aktarımı, bilinçakışı, betimleme gibi edebî usûller Ahbârü't-Tıvâl'in tüm tarih anlatımında olduğu gibi kurgu metinlerinde de kendisini göstermektedir. Edebî yöntemi kullanarak tarih anlatmak son zamanlarda özellikle Siyer-roman bağlamında tartışılan bir konu haline gelmiştir. Klasik dönem İslâm tarihçilerinin genel metodu kendilerine ulaşan rivâyetleri tenkide tâbi tutarak ve kaynağını göstererek nakletmek ve kronolojiyi esas alarak metin oluşturmaktır. Dineverî, aynı dönemin müellifi olmasına rağmen bu genel temâyülün dışına çıkarak eserlerini edebî üslupla kaleme almış, dolayısıyla kronoloji, kaynak gösterimi, rivâyet tenkidi, farklı rivâyetleri zikretme gibi klasik dönem İslâm tarih yazımının unsurlarını ihtiva etmeyen metinler üretmiştir. Ahbârü't-Tıvâl'deki tarih kurguları üzerinde yapılan bu çalışma, söz konusu eserde edebî üslubun seçilmesinin metne etkisini de incelemekte ve tarih yazıcılığında farklı yöntemler kullanımının imkânını sorgulamaktadır. Çalışmamız, kurgunun ne olduğuna, tarih kurgularına yönelmenin nedenlerine değinmekte, tarih kurgularının mevzû haberlerle çeşitli açılardan farkını incelemektedir. Bu kurguların edebî kurgularla olan ayrışma noktalarını ortaya koyarak Ahbârü't-Tıvâl'deki kurguları tarih veya edebî kurgular çerçevesinde değerlendirmektedir. Müellif ve eseri hakkında, çalışma sınırlarımız çerçevesinde bilgi sunduktan sonra Ahbârü't-Tıvâl'deki kurgusal anlatımın özellikleri ele alınmaktadır. Çalışmanın çerçevesi ise Hz. Ömer döneminde İran'ın fethedilmesiyle başlayan İslâm tarihi konularından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyer • Tarih Yazıcılığı • Edebiyat • Dineverî • Usûl, Kurgu.

¹ Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü/ Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, feyzabetulkose@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-3249-4194>

Giriş

Kurgu metinler, herhangi bir dış gerçekliğe sahip olan veya olmayan metinlerdir. Dış gerçekliğe sahip olan, sahih metinlerdeki kurgu, tarihçinin belgeleri seçmesinden başlayarak anlatımında yer vermesine kadar geçen bir dizi süreçte dini, ırkı, cinsiyeti, yaşı, kültürü, eğitimi gibi kendisine özel pek çok durumunun etkisiyle hareket etmesinden kaynaklanmakta ve tarihçi –çoğu zaman farkında olmaksızın– tüm bunların yönlendirmesiyle yeni bir metin inşa etmektedir. Her bir tarihçinin fikrinin arkasındaki bu etkenlerin kendisine özel oluşu, tarih metnini inşanın her adımında ona “biricik”liği sağlamaktadır. Aynı hâdiseyi anlatan, birbirinden esinlenmenin olmadığı metinlerdeki özgünlük de bu durumun bir neticesidir. Dolayısıyla her tarih metni, tarihçinin kurguladığı “yeni” bir metindir.

İslâm tarihçileri tarih anlatımını inşa etme ve metin oluşturma itibariyle kurguyu kullanmışlardır. Tarihçilerin kendi tarih anlatımlarını inşadaki kurguları, ulaştıkları malzemeyi; din anlayışları, siyasi kanaatleri, mezhebi kimlikleri gibi etkenler doğrultusunda seçmeleri ve anlatımda bunlara yer vermeleriyle oluşur. Örneğin, mezheplerinin var oluşu, Hz. Ali'nin hilâfet hakkı meselesine dayanan Şiâ'ya mensup tarihçiler, herhangi bir konudaki mevcut rivâyet malzemesi arasından bu doktrini destekleyecek olanları ayıklayarak tarih anlatımını kurgulamaktadır. Kendisini Şiâ'ya karşı konumlandıran Ehl-i Sünnet'in tarihçileri ise anlatımlarını kurgularken, Sünnî hilafet algısına uygun düşen rivâyetleri seçmektedir.

Dış gerçekliğe sahip olmayan metinlerdeki kurgusal anlatım ise, Togan'ın “*O (tarihçi) bu işi yaparken çok vakit eksikliklerle karşılaşır. Bu husus, sebeplerin neticesi olan olaylar elde olduğu halde, sebebini bulamamak yahut ele geçen vesikaları birbirleriyle bağlanamayan parçalar (fragments) halinde bulmak gibi hallerde görülür*” ifadesinde geçen durumlarda gündeme gelmektedir. Tarihçinin bu gibi eksiklikler karşısında bütünlüğü sağlamak üzere başvurduğu kurgusal anlatım, “*râvi veya müellifin, merkeze aldığı doğru bir bilginin (tarihsel gerçekliğe sahip) altını, kendi kültür düzeyi, ulaşabildiği bilgi malzemesi, çıkarımı, anlatım becerisi ve hatta okuyucusunun durumuna göre doldurması*”¹ olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmanın üzerinde durduğu kurgu, her tarih metni inşasında muhakkak bulunan kurgu değil bu tanımda açıklanan şekilde tarihçi tarafından oluşturulan metinlerdeki kurgudur ve çalışmamızda “tarih kurgusu” olarak tanımlanacaktır.

Klasik dönem İslâm tarihçilerinin oluşturdukları tarih metinlerinin bir kısmı da kronoloji, içerik veya neden sonuç ilişkilerindeki boşlukları, elde bulunan verilerden hareket ederek “böyle olsa gerek” düşüncesiyle doldurdukları kurgu metinlerdir. İbn İshâk'ın, Hz. Peygamber'in Şam yolculuğuna dair kurgusu, bu metinlere açık bir örnektir. Rahip Bahîrâ rivâyetinde Hz. Peygamber'in küçük bir çocuk olmasına rağmen bu yolculuğa nasıl çıktığı sorusuna dair bir kanıt bulunmaması; müellifin anlatıdaki eksikliği gidermek amacıyla,

¹ Şaban Öz, *Siyer Usûlü* (İstanbul: Endülüs Yay., 2019), 64.

“...Gitmeye karar verip yolculuk için hazırlandığı vakit, onu çok seven Resulullah devesinin yularından tutarak ‘Amca, beni kime bırakıyorsun? Benim babam yok, annem de yok,’ dedi. Ebû Tâlib, ona acıdı’ Allah’a yemin olsun ki, onu benimle götüreceğim ve asla yanımdan ayırmayacağım’ dedi”² şeklinde bir kurgu metni üretmesinin gerekçesini oluşturmaktadır.

Anlatının bir noktasındaki eksiklik dışında ideolojik, dinî, mezhebî gibi çeşitli etkenlerle haber imâline ihtiyaç hissedilebilir. İlk dönem İslâm tarihinin büyük yıkımlara sebep olan hâdiselerinin anlatımında Abdullah b. Sebe adlı bir şahıs ve onun etrafında dönen olayların kurgulanması, haber imâline ideolojik olarak ihtiyaç hissedilmesiyle gündeme gelmiştir. Zira Müslümanların Halifesi yine Müslüman kimseler tarafından öldürülmüş ve Hz. Ali döneminde sahabe birbirine kılıç çekmiştir. Bu hâdiselerin siyasetten itikada kadar pek çok alanda ortaya çıkardığı sorunları aşabilmek ve sahabe algısının zedelenmesini engelleyebilmek amacıyla sahabî olmayan ve olayların tümünün sorumluluğunun kendisine yükleneceği bir başka unsura ihtiyaç hissedilmiştir.³ Sa’lebe kıssası, emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker bağlamında duyulan dinî ihtiyaçla üretilmiştir.⁴ İnzâr, kırtas gibi hâdiseler ise mezhebî ihtiyaçlar doğrultusunda va’z edilen haber örnekleri olup bu kategoride Şia’nın öne çıktığını belirtmek gerekir.

Dikkat edilmesi gereken nokta, tarih kurgusu ile ihtiyaç sonucunda üretilen mevzû haberlerin birbirinden ayrılmasıdır. Burada tarihçi ve mevzû haber üretenin usûllerinin farklı oluşunun yanında amaç farklılığı da söz konusudur. Tarihçi, kurgu yaparken kronoloji veya sebep-sonuç ilişkilerini dikkate alarak hareket eder. Böylelikle oluşturduğu metin/tarih, anlatısı içerisinde eğreti durmayarak bir boşluğu doldurur. Mevzû haber imâlinde ise kronolojik veya sebep-sonuç ilişkisinde boşluk olması şart olmadığı gibi çoğu zaman böyle bir boşluk bulunmaksızın anlatıya eklemeler yapılır. Mevzû haberler, masa başı tarihçiliğin ürünü olduklarından dolayı hâdiselerin mikro düzeyde ele alınmasıyla oluşturulur. Haber uyduran, bu haberin anlatı içerisinde eğreti durmasını problem olarak görmez.

Tarih kurgusu ile mevzû haberler amaçları bakımından da farklılık gösterir. Tarihçinin hedefi tarih yazımıdır. Kurguya giderken anlatıdaki bir boşluğu gidermeyi amaçlar. Tarihçi için bu haberden herhangi bir çıkar elde etmek söz konusu değildir. Mevzû haber üreticisinin amacı ise hissettiği bir ihtiyacı gidermektir. Şayet bir haber, ideolojiyi desteklemek, bir mezhebi savunmak veya onun argümanlarına destek bulmak, İslâm’a ve Müslümanlara zarar vermek, dine bağlılığı artırmak, ekonomik hayata katkı sağlamak, kıssalarda yer vermek, siyasî hedeflere ulaşmak, bireysel menfaat elde etmek gibi çeşitli amaçlara hizmet ediyorsa mevzû olarak değerlendirilmelidir.

² Muhammed İshâk b. Yesâr b. İshâk (150/767), Siretu İbn İshâk, thk: Süheyl Zekkâr, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1398/1978, 73.

³ Bk. Siddik Korkmaz, Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi (Ankara: Araştırma Yay., 2005), 40-62.

⁴ Sa’lebe Kıssası hakkında tarihçilerin değerlendirmeleri için bk. Ahmet Nedim Serinsu, Sa’lebe Kıssası –Esbâb-ı Nüzûl’e Yeni bir Yaklaşım– (İstanbul: Şule Yay., 1994), 18-22.

Üzerlerine fikir bina edilip edilememesi bakımından da tarih kurguları ile mevzû haberler arasında fark bulunmaktadır. Mevzû haberler içeriği itibariyle herhangi bir doğruluk değeri taşımamakta buna karşılık tarih kurguları, Jahn'ın, "... *yaşamış ya da yaşaması muhtemel karakterlerle ve olmuş ya da olması muhtemel olaylarla ilgili bir tablo yaratması açısından takdir edilir*"⁵ şeklinde ifade ettiği gibi kronoloji, neden-sonuç ilişkilerinden bağımsız olarak üretilmemeleri nedeniyle olana dair ihtimal düzeyinde de olsa bir fikir vermektedir. Bununla birlikte tarih kurgusunun kesin kanıt olarak kullanılmayacağını vurgulamak gerekir.⁶

Mevzû bir haber, onu üreten kişiden bağımsız olarak farklı bir tarihçi tarafından anlatıdaki boşluğu gidermek üzere alınmış olabilir. Herhangi bir amaca hizmet etmek için üretilen bir haber, tarihçilik adına hareket eden bir tarihçi tarafından farklı bir bağlamda kurgu metin olarak kullanılabilir. Bu durumda mevzû haber, başka bir tarihçinin anlatısında tarih kurgusuna dönüşmüştür.

Böyle bir dönüşüm tarih kurgusunun tarih metni haline gelmesinde de görülmektedir. Bir tarihçinin "böyle olsa gerek" düşüncesiyle ürettiği tarih kurgusu, sonraki dönemde başka bir tarihçi tarafından "böyle olmuş" fikri ile bir tarih metni olarak eserine alınabilir. Bu durumu fark edebilmenin yolu ise metinler arası karşılaştırma ve kronolojik takip ile ilk metni bulmak ve bu ilk metnin kurgu olup olmadığını sorgulamaktır ki kesin sonuç elde etmek her zaman mümkün olamamaktadır.⁷

Tarih kurgularının ayırt edilmesi gereken bir diğer metin türü de edebî kurgulardır. Togan,

*"Biz buna "uydurma"dan farklı olmak üzere "uyduruş" dedik ki kombinasyonun karşılığı olsun. Tarihçi böyle bir "uyduruş" yaparken şair ve edipler kadar serbest hareket edemez. Yani gelişi güzel fantezi işletemez. Tarihçi ancak menbalardaki malûmata istinad eder ve onların arasındaki sebep ve sebeplenme münasebetlerini tayin eder."*⁸

ifadeleriyle tarih kurgusu ile edebî kurgunun farkını ifade etmektedir. Tarih kurgusu bir zemin üzerine ve bir bağlam içerisinde yapılırken edebî kurguda zemin ve bağlam esas değildir, edebiyatçının hayal gücü tek belirleyici faktördür. Her iki kurgunun kesiştiği nokta ise tarihî romanlar olup bu romanlarda tarihî zemin ve bağlam esas alınarak hayal gücü ile yeni metinler üretmek söz konusudur.

Klasik dönem İslâm tarihçilerinin metinlerinde yer verdikleri tarih kurgusu 282/895 yılında vefat eden Dineveri'nin *Ahbâru't-Twâl* adlı eserinde de yer almaktadır. Müellifin bu eserinin kurgusal anlatımla öne çıkmasının nedeni, eserin edebî bir üslupla kaleme

⁵ Manfred Jahn, *Anlatıbilim*, çev. Bahar Dervişcemaloğlu (İstanbul: Dergah Yay., 2012), 50.

⁶ Öz, *Siyer Usûlü*, 63.

⁷ Bk., Öz, *Siyer Usûlü*, 63.

⁸ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihî Usûl* (İstanbul: Enderun Yay., 1985), 111.

alınmasının kurguların çokluğuna ve anlatımda boşluk bırakılmamasına sebebiyet vermesidir.

Dineverî ve Ahbâru't-Tivâl

İran'ın Dinever adlı yerleşim biriminde doğan Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dineverî, çeşitli ilim dallarına vukûfiyeti ile birlikte Botanik ve Tarih'te temâyüz etmiş bir isimdir. Kaynakların bildirdiğine göre çok sayıda eser telif etmiş olmasına⁹ rağmen hâlihazırda ulaşılabilen eserleri; çalışmamızın konusu Ahbâru't-Tivâl, bal ve arı hakkındaki *Kitâbu'l-Asel ve'n-Nahl*, botanik sahasındaki altı ciltlik meşhur eseri *Kitâbu'n-Nebât*'ın üç ve beşinci ciltleri ile astronomiye dair olan ve ancak kendisinden yapılan uzun alıntılar sayesinde önemli bir kısmı günümüze kadar gelen *Kitâbu'l-Envâ*'dır. Eserlerin bizzat kendileri ve âlimlerin Dineverî'nin eserlerinden ziyadesiyle istifade etmiş olmaları, müellifin ilimdeki yüksek mertebesini ortaya koymaktadır. Nitekim ünlü botanikçi İbn Baytar'ın, çalışmalarını *Kitâbu'n-Nebât*'a dayandırması;¹⁰ Mes'ûdî ve Kâtip Çelebi'nin ifadeleriyle İbn Kuteybe'nin, Ahbâru't-Tivâl'den büyük ölçüde faydalanması¹¹ Dineverî'nin İslâm bilim tarihindeki seçkin yerine işaret eden örneklerdendir. Ayrıca Mes'ûdî, Dineverî'nin ilimde büyük bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir.¹²

Ahbâru't-Tivâl, telif edildiği üçüncü yüzyıla kadar kaleme alınmış eserler arasında gerek konu yelpazesinin genişliği gerekse ele aldığı hâdiselere dair aktardığı malûmat ile öne çıkmaktadır. Hâdiselerin İran tarafına ait olan ve diğer İslâm tarihi kaynaklarında bulunmayan bilgileri ihtiva etmesi Ahbâru't-Tivâl'in önemini artırmaktadır.

Klasik İslâm tarih yazıcılığının genel temâyülü, eserlerin âlemin ve insanın yaratılışı ile başlamasıdır. Ahbâru't-Tivâl ise yaratılışa değinmeksizin Hz. Âdem ile başlamakta ve müellifin yaşadığı döneme kadar gelmektedir. Eserin diğer İslâm tarihlerinden en önemli farkı Ahbâru't-Tivâl'in, İran'ı merkeze alan bir anlatım içermesi ve –bazı istisnalarla beraber– ancak İran ile bir şekilde kesişen hâdiselere yer vermesidir.

Ahbâru't-Tivâl, Hz. Âdem'den itibaren peygamberlerin bir kısmının hayatına ve nesillerine yer verdikten sonra Yemen, Babil, Filistin gibi bölgelerin tarihlerine ilişkin anekdotlar aktarır. Bu başlıkların içeriği de adı geçen bölgelerin İran ile irtibatı çerçevesinde şekillenmiştir. İran tarihine dair ayrıntılı bilgilerin akabinde İran bölgesindeki İslâm fetihleri ile İslâm tarihi hâdiselerine giriş yapar. Hz. Ömer dönemindeki İran'ın fethi öncesine dair

⁹ Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbnu'n-Nedîm (385/995), *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1417/1997), 106; Salâhu'd-Dîn Halil b. Aybeg Safedî, (764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvûd-Türki Mustafa (Beyrut: Dâru l'Hyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1420/2000), 6/233.

¹⁰ Örneğin İbnu'l-Baytar'ın *Müfredât* isimli eseri, Dineverî'den yoğun alıntılarla oluşmuştur. Bk. Ebû Muhammed Ziyaeddin Abdullah b. Ahmed İbnu'l-Baytar (646/1248), *el-Câmi' li Müfredati'l-Edviyye ve'l-Agziyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992). İbnu'l-Baytar ve Dineverî'nin eser ve metotlarının karşılaştırması için bk. Martin Theodor Houtsma, vd. *Mucez Dâireti'l-Meârifî'l-İslâmiyye* (Şârika: Merkezü's-Şârika li'l-İbdâi'l-Fikri, 1998/1418), 16/4972.

¹¹ Mes'ûdî ve Kâtip Çelebi, İbn Kuteybe'nin, Dineverî'den aldıklarını kendisine mâl ettiğini ifade etmişlerdir. Bunun yanında Mes'ûdî, İbn Kuteybe'nin, Dineverî'nin çoğu kitabından aynı şekilde aşırma yaptığını eklemiştir. Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mesûdî (345/956), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, thk. Es'ad Dâğir (Kum: Dâru'l-Hicre, 1409), 2/202; Hâci Halife Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi (1067/1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn* (Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 1/280.

¹² Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/202.

İslâm tarihi bilgileri oldukça kısıtlıdır. O kadar ki Hz. Peygamber’le alakalı kısım birkaç cümleden ibaret olup dönemin İran tarihi içerisinde yer almıştır. Hz. Ömer’den itibaren Râşid Halifeler dönemine ilişkin konuların işlenişinde de yine İran merkezli anlatım devam eder. Burada sadece İran bölgesindeki fetih ve çarpışmalar ayrıntılarıyla ele alınır. Hz. Osman’ın hilâfetinde kısaca Küfe, Basra ve Mısır’a tayin edilen valiler ile Mısır’ın vergi memurları ismen zikredildikten sonra dönemin İran fetihlerine geçilir. Eserde bu fetihler hakkında özet malûmatla yetinilmiş, fitne olaylarına hiç temas edilmeksizin “*Osman öldürüldü, halk üç gün halifesiz kaldı, Gâfiki onlara namaz kıldırıyordu. Sonra insanlar Ali’ye biat ettiler*” ibaresi ile Hz. Osman dönemi nihayete erdirilmiştir. Hz. Ali’nin hilâfeti ise oldukça detaylı bir şekilde nakledilmiştir. Halife’nin vali atamaları, Cemel, Siffin, Tahkîm, Hâriciler, Nehrevân gibi konular üzerinde ayrıntılarıyla durulmuş, özellikle Siffin gün gün anlatılmıştır. Ahbâru’t-Tivâl, Hz. Ali’nin Muâviye ve Hâricilerle mücadelesi çerçevesinde Hâricilere dair aktardığı bilgilerle de İslâm tarihleri arasında öne çıkmaktadır. Hz. Ali ve nesline özel önem verdiği göze çarpan eser, Kerbelâ hâdisesi üzerinde geniş bir şekilde durmuştur. Emevîler ve Abbasîlere ayrılan bölümler ise eserin son konusu Halife Mu’tasım’a kadar sürmektedir.

Dineverî’nin millî ve mezhebî kimliğini eserine yansıtmadığı, tarafsız bir tutumla meseleleri ele aldığına dair görüşler¹³ olduğu gibi Ahbâru’t-Tivâl’in müellifin bu yönleri ekseninde telif edildiği ve taraflı bir tutumla kaleme alındığı şeklinde görüşler de bulunmaktadır.¹⁴ Günaltay, “*Eserin her satırında ulusçuluğun güçlü ve baskın etkisi duyulmaktadır. Fakat buna rağmen, yazarı olayları tasvir ederken tarafsız bir tarihçi özelliğini korumaya samimi gayret göstermiş olduğu da inkâr edilemeyecek bir gerçektir*”¹⁵ diyerek her iki görüşü mezcetmiştir. Dineverî’nin, İran tarihini merkeze alarak bir genel tarih telif etmekle birlikte millî ve mezhebî kimliğini, ele aldığı konuların içeriğine bilinçli olarak yansıttığını söyleyemeyiz.

Ahbâru’t-Tivâl, edebî üslûbu ile de diğer klasik dönem Müslüman tarihçilerinin eserlerinden ayrılmakta ve müellifin güçlü bir edip yönünün bulunduğu işaret etmektedir. Dineverî’nin edebiyatla ilgili eserler telif ettiği, kaynaklarımızda yer almaktadır ki bu eserlere henüz ulaşılmış değildir. Kendisinin edebî yönü Câhız¹⁶ ile kıyaslanarak her ikisinin de edebiyatta zirvede buldukları¹⁷ ve icâz ve tekrardan kaçınmada aynı usûle sahip oldukları belirtilmiştir.¹⁸ Bunda Dineverî’nin, dönemin önde gelen edip ve şairlerinden

¹³ Zekeriya Akman, “Ebû Hanîfe Ahmed Dineverî Hayatı, Tahsili ve İlmî Kişiliği”, *el-Ahbâru’t-Tivâl Eskilerin Haberleri*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017), 40, 48; Ethem Ruhi Fiğlalı, “*el-Ahbâru’t-Tivâl*”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1988), 1/494.

¹⁴ Nahide Bozkurt, *Müslüman Tarihçilerin Dünya Tarihi Tasarımları*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2020), 47.

¹⁵ M. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, haz. Yüksel Kanar, (İstanbul: Endülüs Yay., 1991), 53.

¹⁶ Câhız’ın edebî yönü hakkında bk. Mustafa Köse, *Mutezile’de Entelektüel Düşünce -Câhız-*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 144-146.

¹⁷ Şihâbüddin Ebû Abdillâh Yâkût el-Hamevî (626/1229), *Mu’cemu’l-Udebâ İrşadü’l-Erib ila Ma’rifeti’l-Edib*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1414/1993) 1/258-259; Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, 6/233.

¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, 1/274.

İbn Sikkî't'in talebesi olması¹⁹ etkili olmalıdır. Zira İbn Sikkî't, kendi zamanının en önemli şair, edîb ve dil âlimlerinden sayılıyor ve Halife Mütevekkil'in oğullarına dersler veriyordu.²⁰ Ayrıca Dîneverî de nahiv ve dil âlimi olarak zikredilmiştir.²¹

Ahbâru't-Tivâl'de Kurgusal Anlatım

Her tarih eserinin tarihçinin anlatım/sunum kurgusu çerçevesinde oluşmasının yanında bir eserin belirli ibare veya metinlerinin tarih kurgusu niteliğini taşıması, tarih yazıcılığında örneklerine sıklıkla rastlanan bir durumdur. İslâm tarih yazıcılığında da mevcut olan tarih kurguları; hâdiseler, şahıs veya ayrıntı kurguları gibi farklı başlıklarda değerlendirmek mümkündür. Ahbâru't-Tivâl de bu tür kurguları içermekte ve kurgusal anlatımın edebiliği ile diğer tarih eserleri arasında öne çıkmaktadır. Bununla birlikte eserdeki kurguların bazılarının hâdiseler, şahıs, ayrıntı türü kurgulardan hangisine dâhil olduğunu ayırt etmeyi zorlaştıracak şekilde iç içe geçmeler söz konusudur.

Müellifin naklettiği haberlerin tamamına yakınının kaynaklarını belirtmemiş olması, yer verdiği kurgulardaki metinlerarasılık²² durumunun ve tarih kurgularını kendisinin mi yoksa râvilerin mi ürettiğinin tam olarak tespitine imkân tanımamaktadır. Bu nedenle incelediğimiz tarih kurgularında Dîneverî'yi kurguyu üreten veya nakleden olarak değil ona yer veren olarak zikretmek durumundayız. Bu durum, çalışmamız üzerinde herhangi bir değişikliğe neden olmayacaktır. Zira çalışmamız, Dîneverî'nin sadece kendi ürettiği kurgulara değil nakilde bulunduğu kurguları da kapsayan kurgusal anlatımına yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte müellifin naklettiği kurgular da diğer Müslüman tarihçilerin ürettikleridir.

Ele aldığımız eserdeki kurgusal anlatımı incelerken râvi veya müellifin anlatımın içinde yer alan dar kapsamlı tasarruflarına yer vermediğimizi belirtmeliyiz. Bu usûlü takip etmekteki gerekçemiz, neredeyse her haberde karşılaşılan bu durumun tarih yazıcılığının bir parçası olmasıdır. Bazen kelime, bazen cümle ölçüğündeki bu tasarruflara yer vermek çalışmanın konu çerçevesi açısından herhangi bir fayda sağlamayacağı gibi çalışmanın hacmini de ihtiyaç duyulmayan bir şekilde arttıracaktır.

Hâdiseler Kurguları

Dîneverî, kronoloji, içerik veya sebep-sonuç ilişkilerinde görülen boşlukları doldurmak üzere tarihçiler tarafından başvuru alan *hâdiseler kurgularına*, bu amaçların yanı sıra edebî anlatımı zenginleştirmek amacıyla da yer vermiştir.

¹⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 1/258.

²⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan Zübeydî (379/989), *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Meârif, tz.) 202-204; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 6/2840-2841.

²¹ Kemâleddin Abdurrahman b. Muhammed Enbârî Ebu'l-Berekât (577/1181), *Nüzhetü'l-Elibbâ fi Tabakâti'l-Udebâ*, thk. İbrâhîm Samerrâî (Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1985), 180; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 1/258; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1985), 13/422.

²² "Bir yazarın, başka bir yazarın metninden parçaları kendi metninin bağlamında kaynaştırarak yeniden yazma"sını ifade edilen metinlerarasılık, "her metnin kendinden önce yazılmış öteki metinlerin alanında yer aldığı, hiçbir metnin eski metinlerden tümüyle bağımsız olamayacağı" düşüncesini temel alır. Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler* (Ankara: Öteki Yay., 2000) 17-18.

Ahbâru't-Tivâl'deki tarih kurgularının bir kısmı, sonraki dönemde yaşanan hâdiseler doğrultusunda üretilmiş metinlerdir. Mervân b. Hakem'in Yezîd b. Muâviye'ye kendisine biat etmeyenler hakkındaki tavsiyesi, ilerleyen günlerde yaşananların öngörüsü gibidir. Bu kurguya göre Mervân, Yezîd'e, Abdullah b. Ömer ve Abdurrahman b. Ebî Bekr'in hilâfet konusunda herhangi bir taleplerinin olmadığını ancak Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr'in biatlerinin ivedilikle almasını, alamazsa boyunlarını vurmasının gerektiğini, aksi halde bu isimlerden her birinin ayrı bir yerde muhalefet edeceklerini söylemiştir.²³ Tarih, Mervân'ın söylediklerinin aynı şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

Ahbâru't-Tivâl'de yer alan hâdiseler kurgularının bazıları, ulaşılması mümkün olmayan gizli konuşmalar olup bunların en tipik örneklerinden biri Amr b. el-Âs ve Muâviye b. Ebî Süfyân arasında geçmiştir. Konuşmanın içeriği, Siffin sonrası sürecin nasıl işlediğini ve Amr'ın Mısır'a sahip oluşunun arka planını açıklamakta, tarih geriye yönelik olarak kurgulanmaktadır. Muâviye'nin evinde geçen ve kendisi ile Amr'ın Mısır pazarlığına dair gizli diyalogun bir noktasında Muâviye, muhatabına, "*Bana yaklaş sana bir sır vereyim*" demekte, Amr'ın kendisine yaklaşması üzerine de, "*Bu bir hile, evde ikimizden başkasını görüyor musun ki?*" diye uyarılmaktadır.²⁴ Konuşmanın gizliliğinin, diyalogun içeriğinde bu şekilde teyit edilmesiyle diğer gizli konuşmalardan farklılaşan kurgu, bu konuşmanın nasıl dışarıya yansıdığı sorusunu ise diğer pek çok gizli diyalog kurgusu gibi yanıtız bırakmaktadır.

Gizli konuşmalara dair kurguların yanında gizli olmayan diyaloglar da eserde geçmektedir. Genel olarak rivâyet naklinde görülmeyen karşılıklı konuşma ayrıntıları Ahbâru't-Tivâl'i farklı kılan unsurlardan biridir. Zira diğer İslâm tarihlerinde de anlatı içerisinde diyaloglara yer verilirken Dineveri onlardan çok daha fazla ve uzun diyaloglarla anlatımının edebî hale gelmesine katkıda bulunmuştur.²⁵

Esasen Dineveri'nin tarih anlatımının geneli edebîdir. Müellif, kurguları edebî hale getiren fizikî ve ruhî tasvirlerle, konuşmanın öznesinin "ben" olduğu iç monologlara,²⁶ diyaloglara ve kahramanın zihninden geçenleri resmettiği bilinçakışlarına²⁷ oldukça fazla yer vermesiyle eserini edebî açıdan zenginleştirmektedir. Esere ilmî değerinden bir şey kaybettirmeksizin edebî bir anlatımla okuyucuya hâdisenin içindeymiş hissini vermektedir. "*(Ubeydullah b. Ziyâd'ın, Müslim b. Akil'i aramak için gönderdiği) Mi'kal yola çıktı, sonunda bir mescide girdi. Fakat işe nasıl koyulacağını bilmiyordu. Sonra mescitte sütunların birinin yanında çok namaz kılan birini gördü. Kendi kendine, 'Bu Şitler çokça namaz kılar. Bu adam*

²³ Ebû Hanife Ahmed b. Dâvud Dineveri (282/895), el-*Ahbâru't-Tivâl*, thk. Abdulmünim Âmir, (Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1960), 227.

²⁴ Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 158.

²⁵ Muhammed el-Hanefiyye ile Ubeydullah b. Ömer arasında Siffin'de geçen diyalog bunlardan yalnızca biridir: Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 174-175.

²⁶ David Lodge, *Kurgu Sanatı*, çev. Aytaç Ören (Ankara: Hece Yayınları 2013), 65.

²⁷ Lodge, 66. Bilinçakışı, modern/postmodern dönemin bir tekniği olarak görülse de (bk. Şerefur Atik, *Metinlerarasılık ve Kurmacada Gerçeklik Üzerine* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2017), 72; Dineveri gibi klasik dönem İslâm tarihçileri bilinçakışının karşılığı olan zihin dünyasının resmedilmesi tekniğini eserlerinde kullanmışlardır.

da onlardan olmalı' dedi"²⁸ ibaresi Dineveri'nin ruhî tahlil, bilinçakışı, iç monolog, fizikî tasvir gibi öğeleri bir arada kullanımının sayısız örneklerinden biridir.

Ana olayın arkasında onu besleyen yan olay kurguları da Dineveri'nin, eserine edebî nitelik kazandıran anlatımlardır. Hz. Ali'nin öldürülmesi sürecini işleyen müellif, üç Hâricî fedâinin suikast planını aktarıırken, suikast kararı sonrası İbn Mülcem'in kabilesi arasında geçirdiği günlerdeki durumunu psikolojik öğelerle harmanlayan bir kurguya yer vermiştir: "*İbn Mülcem, sabah namazından güneş yükselinceye kadar Teymü'r-Rebâb'ın meclisinde oturuyordu. Halk sohbet ediyor o ise Ali'yi öldürme kararından dolayı sessiz kalıyor, tek kelime dahi etmiyordu.*"²⁹

Şahıs Kurguları

İslâm tarih yazıcılığında, menfî sonuçların sorumluluğunu yüklemek, etkin şahıs veya olayı tespit edememek, hâdiselerin gidişatını onların diliyle açıklamak gibi farklı amaçlara ulaşmak üzere şahıs kurgularına gidilmesinin sayısız örneği mevcuttur. Ahbâru't-Tivâl'de de anlatıya yerleştirilen şahıs kurguları bulunmaktadır. Bunlardan biri Ubeydullah b. Ziyâd'ın Basra'dan Şam'a yolculuğu sırasında kendisine rehberlik etmek üzere yanına verilen "Yeşkurlu adam"dır. Yeşkurlu olmasının dışında bu şahsın kimliğine dair bir ize rastlanmayan metinde yolda konakladıkları bir sırada rehber ve Ubeydullah arasında geçen konuşma üzerinden Hz. Hüseyin'in katli, İbn Ziyâd'ın Basra'da yaptırdığı saray konularında sorumluluğun Halife Yezîd'e ait olduğu vurgulanmakta, Hâricileri öldürmesinde ise Hz. Ali'yi katleden bu gürûhun geçmişte Hz. Ali tarafından öldürüldüğü ifadeleriyle Hâricilerin "öteki"liği bir kez daha pekiştirilmektedir.³⁰ Böylelikle kurguda bir şahıs sayesinde birbirinden farklı amaçlara ulaşmak hedeflenmiştir. Ayrıca bu kişinin anlatımıyla, yolculuk sonrasında Ubeydullah'ın Mervân'ı hilâfete yönlendirdiği konuşma aktarılmıştır. Bir yol rehberinin Şam'da iki kişi arasında geçen görüşmeye neden katıldığı ayrı bir sorudur. Bu da Yeşkurlu adamın kurgulanması ile birden fazla hâdisenin kurgusuna zemin oluşturulduğunu göstermektedir.

Başka bir râvi tarafından yapılan şahıs kurgusunun Dineveri tarafından eserinde zikredildiği de olmuştur. Abdulmelik'in Abdurrahman b. Eş'as ile mücadelesi bağlamında aktarılan ve kurgu şahıs olarak bir cariyenin yer aldığı rivâyet, müellif tarafından "Denilir ki" şeklindeki kaynak kaydı ile verilmiştir. Kurgu, Abdulmelik'in düşmanı ile mücadelesi sürecinde kendisine hediye edilmiş ve "dünya güzeli" olarak nitelenen bir cariye dokunmamasını içermekte ve Abdulmelik'in okuduğu bir beyit ile durum gerekçelendirilirken mücadelenin Halife üzerindeki etkisine dair bir panorama sergilenmektedir.³¹

Ayrıntı Kurguları

²⁸ Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 235.

²⁹ Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 214.

³⁰ Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 284-285.

³¹ Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 318.

Bu tür kurgular, nakledilen hâdisenin ayrıntılarına dair zihinde soru işareti bırakacak boşlukları doldurmak amacıyla yönelik olarak tasarlanmaktadır. Müslim b. Akil'in, Hânî b. Urve'nin evinde, Ubeydullah b. Ziyâd'ın evi ziyareti sırasında bir dolaba saklanması bir ayrıntı kurgusudur. Dineveri'nin çağdaşı veya sonraki dönem müelliflerinin konuya dair yer verdikleri haberde bu ayrıntı bulunmamakta, bu da anlatının eksikliğine yol açmaktadır. Zira hâdiseyi nakleden diğer tarih kitaplarında evde olan Müslim'in, Ubeydullah'ın orayı ziyaretinde nerede saklandığına dair bir bilgi olmadan, "Müslim, Ubeydullah gittikten sonra çıktı" şeklinde ifadeler kullanılmıştır.³² Ahbâru't-Tivâl'deki dolap kurgusu bu eksikliği tamamlamaktadır. Buna göre Müslim, Hânî'nin evinde iken oraya gelen Şerik b. A'ver, Ubeydullah'ın eve geleceğini söyleyerek Müslim'den dolaba saklanmasını ve kendisine işaret etmesiyle dolaptan çıkarak Ubeydullah'ı öldürmesini istemiştir. Bu ayrıntı kurgusu başka kurgularla da desteklenmiştir. Müslim'in işarete rağmen dolaptan çıkmaması üzerine Şerik, onu Ubeydullah'ı öldürmeye teşvik eden bir de şiir söylemiştir.³³

Ahbâru't-Tivâl, şahıs, mekân veya hâdiselerle alakalı çok sayıda fizikî tasvir içermektedir. Müellifin anlatım üslubu, hâdiseyi zihinlerde canlandırarak şekildedir. Örneğin, Hire'de Müslümanlar ile İranlıların savaş sahnesi canlı bir şekilde tasvir edilmiştir: "...İki topluluk birbirine girdi. Sesleri, gök gürültüsünün sesi gibiydi. ...Müslümanlar bir kere düşmana saldırdılar (sonra geri çekildiler). Müsennâ sakalını yoluyordu."³⁴

Sonuç

Bir metin için malzeme seçiminden onu sunmaya kadar geçen işlemlerin tümünü ihtiva eden "kurgulamak", metin inşâ etmekle aynı anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla kurgusal olmayan hiçbir metin bulunmamaktadır ve tarihe dair metinler de bu kapsamdadır.

Tüm metinlerin kurgusal olması, mevzû haber oldukları anlamına gelmemektedir. Zira metinler, sahih ibareler ve kurgulardan mürekkeptirler. Bu kurguların bir kısmı tarih kurguları, bir kısmı ise mevzû haberlerdir. Her iki tür; amaç, kurgulanma şekli ve tarih değeri bakımından birbirinden ayrılmaktadır.

İslâm tarihçileri de eserlerinde tarih kurgularına yer vermişlerdir. Bundaki amaçları metin ve kronoloji açısından boşluksuz bir tarih yazımına ulaşmaktır. Klasik dönemin tarih kurgularının sonradan tarih metinleri olarak algılanması da söz konusu olabilmektedir.

³² Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzuri, *Ensâbu'l-Eşraf*, tkd., thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 2/79; Ahmet b. Ebi'l-Yakûb b. Ca'fer el-Ya'kûbî, (292/905), *Târîhu'l-Yakûbî*, thk. Abdülemîr Mühennâ (Beyrut: Şirketu'l-Âlemi'l-Matbûat, 2010), 2/156-157; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî -Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk-* (Beyrut Dâru't-Turâs, 1387), 5/363; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûri (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997), 3/138; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîri (Beyrut Daru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1408/1988), 8/165.

³³ Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 234. Ubeydullah b. Ziyâd'a suikast niyetine dair haberin tamamen kurgu olduğu da söylenmiştir. Bk. Muhammed b. Abdilhâdi b. Rezzân eş-Şeybânî. *Mevâkıfu'l-Muârada fi Hilâfeti Yezîd b. Muâviye* - 60-64- (Riyad: Dâru't-Taybe, 1430/2009), 317-318.

³⁴ Dineveri, *Ahbâru't-Tivâl*, 112.

Dineverî, *Ahbâru't-Tivâl*'de anlatısındaki boşlukları gidermek amacıyla tarih kurgularına yer vermiştir. Eserinin tamamına hâkim olan edebî üslup bu kurgularda, özellikle de diyalog şeklindeki kurgularında daha bârız şekilde kendisini göstermektedir.

Müellifin, az sayıdaki istisnaları hâricinde eserine aldığı metinlerin kaynağını göstermemesi nedeniyle bu kurguların kendisi veya nakilde bulunduğu râviye aidiyeti konusunda kesin sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Ahbâru't-Tivâl, bir tarih eseri olup onu edebî türlere dâhil etmek mümkün değildir. Ancak eser, edebî bir üslup ile kaleme alınması nedeniyle, tarihin edebî türlerden biri ile aktarılabilmesinin imkânı konusunda klasik döneme ait bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Akman, Zekeriya. "Ebû Hanîfe Ahmed Dineverî Hayatı, Tahsili ve İlmî Kişiliği". *el-Ahbâru't-Tivâl Eskilerin Haberleri*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017, 13-48.
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yay., 2000.
- Atik, Şerefnur. *Metinlerarasılık ve Kurmacada Gerçeklik Üzerine*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2017.
- Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892). *Ensâbu'l-Eşraf*. 13 Cilt. tkd., thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Bozkurt, Nahide. *Müslüman Tarihçilerin Dünya Tarihi Tasarımları*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2020.
- Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (282/895). *el-Ahbâru't-Tivâl*. thk. Abdulmünim Âmir. Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1960.
- Ebu'l-Berekât Kemâleddin Abdurrahman b. Muhammed Enbârî (577/1181). *Nüzhetü'l-Elibbâ fi Tabakâti'l-Udebâ*. thk. İbrâhim Samerrâi. Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1985.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "el-Ahbâru't-Tivâl". *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 1988, 493-494.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*. haz. Yüksel Kanar. İstanbul: Endülüs Yay., 1991.
- Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdillâh Yâkût (626/1229). *Mu'cemu'l-Udebâ İrşadü'l-Erib ila Ma'rifeti'l-Edib*. 7 Cilt. thk. İhsan Abbâs, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414/1993.
- Houtsma, Martin Theodor vd, *Mucez Dâireti'l-Meârifî'l-İslâmiyye*. 33 Cilt. Şârika: Merkezü's-Şârika li'l-İbdâi'l-Fikri, 1418/1998.
- İbn İshâk, Muhammed İshâk b. Yesâr (150/767). *Siretu İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureysî (774/1372). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 14 Cilt. thk. Ali Şîri. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1408/1988.
- İbn Rezzân, Muhammed b. Abdilhâdi eş-Şeybânî. *Mevâkıfu'l-Muârada fi Hilâfeti Yezîd b. Muâviye -60-64-*. Riyad: Dâru't-Taybe, 1430/2009.

- İbnu'l-Baytar, Ebû Muhammed Ziyaeddin Abdullah b. Ahmed (646/1248). *el-Câmi' li Müfredati'l-Edviyye ve'l-Agziyye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232). *el-Kâmil fi't-Târih*. 10 Cilt. thk. Ömer Abdusselâm Tedmüri. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnu'n-Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk (385/995). *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramazan. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1417/1997.
- Jahn, Manfred. *Anlatıbilim*. çev. Bahar Dervişcemaloğlu. İstanbul: Dergah Yay., 2012.
- Kâtip Çelebi, Hâcî Halife Mustafa b. Abdillâh (1067/1657). *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. 6 Cilt. Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Köse, Mustafa. *Mutezile'de Entelektüel Düşünce -Câhuz-*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Lodge, David. *Kurgu Sanatı*. çev. Aytaç Ören. Ankara: Hece Yayınları 2013.
- Mesûdî, Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957). *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*. 4 Cilt. thk. Es'ad Dâğir. Kum: Dâru'l-Hicre, 1409.
- Öz, Şaban. *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2012.
- Öz, Şaban. *Siyer Usûlü*. İstanbul: Endülüs Yay., 2019.
- Safedî, Salâhu'd-Din Halîl b. Aybeg (764/1363). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. 29 Cilt. thk. Ahmed el-Arnâvûd-Türki Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Sa'lebe Kıssası -Esbâb-ı Nüzûl'e Yeni bir Yaklaşım-*. İstanbul: Şule Yay., 1994.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922). *Târîhu't Taberî -Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk-*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Tarihîte Usûl*. İstanbul: Enderun Yay., 1985.
- Ya'kûbî, Ahmet b. Ebi'l-Yakûb b. Ca'fer (292/905). *Târîhu'l-Yakûbî*. 2 Cilt. thk. Abdülemîr Mühennâ. Beyrut: Şirketu'l-Âlemi'l-Matbûat, 2010.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. 25 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâvût Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1985.
- Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan (379/989). *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru'l-Meârif, tz.

Fictional History Expression of Muslim Historians: The Example of Aḥbār al Twāl of Dīneverī

Abstract

The basic material of Islamic History is, documents and remnants, especially narratives. In the deficiency of these materials, there are breaks in chronological continuity, thematic integrity or cause-effect relationships within the narrative. Historians, on the other hand, aim to ensure integrity in the narration, and in order to prevent any gap in the absence of material, they turn to fictional narration and produce history fictions. Although they cannot express what happened in history as it is, historical fictions give an idea that history can also be that way. Such fictions differs from fabricated narrations in terms of form, purpose and historical value. Historical fictions are present to a certain extent in the works of all classical period Muslim historians. As regard to the fictional narration in the Islamic History works of this period, special emphasis should be placed on the work named Aḥbār al Twāl by the Iranian historian Dīneverī, who died on 282/895. Dīneverī made use of fictional narration much more than other works of Islamic history in his work, which he wrote by focusing on Iranian history. Event, person and detail fictions took place intensively in the work. It is not possible to definitively determine whether the author, who does not attach importance to citing sources, is the person who fictionalizes or transmits these fictions. Another important feature of the author's historical fictions is that it was written in literary style. Literary methods such as live narration, internal monologues, psychological analysis, intertextuality, lyrical narration, transfer of unreachable information, stream of consciousness, description show themselves in Aḥbār al Twāl's fictional texts as well as in all historical narration. History narration by using the literary method has recently become a topic of discussion, especially in the context of the Sirah-novel. The general method of the classical period Islamic historians is to convey the narrations that reach them by criticizing them and showing their source and to create a text based on chronology. Although Dīneverī was an author of the same period, he went beyond this general theme and wrote his works in a literary style and so he produced texts that do not contain the elements of classical period Islamic historiography such as chronology, citation, criticism of narrations and mentioning different narratives. This study on the historical fiction in Aḥbār al Twāl also examines the effect of the selection of literary style on the text in the work in question and questions the possibility of using different methods in historiography. Our study touches on what fiction is, the reasons for turning to historical fiction, and examines the difference between historical fictions and fabricated narratives from various angles. By revealing the points of separation between these fictions and literary fictions, it evaluates the fictions in Aḥbār al Twāl within the framework of history or literary fictions. After presenting information about the author and his work within the framework of our study limits, the features of the fictional narration in Aḥbār al Twāl are discussed. The framework of the study, on the other hand, consists of Islamic history topics that started with the conquest of Iran during the Omar period.

Keywords: Sirah • Historiography • Literatüre • Dīneverī • Method • Fiction.